

H. K. RIIKONEN

## Kansainvälisestä kansallismieliseen

Pekka Valtonen, *Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä. Aatteiden kamppailu sotienvälisessä Suomessa.* Gaudeamus, Helsinki 2018. 367 s.

Sotienvälisen Suomen suhteita Eurooppaan, kansainvälisyyteen ja kansallismielisyyteen on tutkittu monissa eri yhteyksissä sekä yleiseltä että yksittäisten toimijoiden ja vaikuttajien kannalta. Pekka Valtonen on ajallisesti ensimmäisen maailmansodan lopusta 1930-luvun puoliväliin ulottuvassa teoksessaan luonut eräänlaisen, toisinaan varsin värikkäänkin kronikan ajan tapahtumista ja keskeisistä hahmoista toisaalta olemassa olevan runsaan tutkimuskirjallisuuden (Risto Alapuro, Pauli Heikkilä, Matti Klinge, Heikki Mikkeli, Jukka Nevakivi, Toivo Nygård, Juhani Paasivirta, Timo Soikkanen ja monet muut), toisaalta arkistomateriaalin ja aikalaisdokumenttien pohjalta. Tärkeänä kysymyksenä on, miten 20-luvun kosmopoliittisuus muuttui 30-luvulla kansallismielisyyteen. Valtonen valitsema aihe merkitsee hänen kohdallaan uutta aluetta, sillä aikaisemmin hän on kirjoittanut laajasti Etelä-Amerikan ja Karibian historiasta sekä Kaarle V:n ajan Euroopasta.



Kirjansa ensimmäisessä luvussa Valtonen on esittänyt taustoittavan katsauksen Euroopan tilanteeseen ensimmäisen maailmansodan jälkeen poliittiselta, taloudelliselta ja ideologiselta sekä tekniikan kehityksen kannalta. Siinä tulee esille jo joukko

sellaisia liikkeitä ja järjestöjä, joiden varaan koko kirja paljolti rakentuu. Erityisesti huomio kiinnittyy keskeisiin kansainvälisiin järjestöihin ja liikkeisiin, joihin suomalaiset osallistuivat, samoin suomalaisten omiin järjestöihin. Edellisiä ovat intellektuelleihin vedonneet sotaa ja nationalismia vastustanut Clarté-liike, Kansainliitto ja kreivi Richard N. Coudenhove-Kalergin Paneurooppaliike, jälkimmäisiä monien muiden joukossa Tulenkantajat-ryhmä, Akateeminen Karjala-Seura ja Itsenäisyyden Liitto. 20- ja 30-lukujen toistensa kanssa kilpailevien tai riitelevien järjestöjen toiminnasta Valtonen antaa havainnollisen kuvan.

Järjestöjen ohella toisen keskeisen näkökulman muodostavat käsiteltävänä aikana kirjoitetut, ajankohdan tilannetta tarkastelleet pamfletti- ja esittelytyyppiset teokset. Niitä kirjoittivat esimerkiksi Edward R. Gummerus, Uno Hannula, Lauri Ingman, Felix Iversen, Urho Kekkonen ja Yrjö Ruutu. Lista voidaan liittää myös Jussi Teljon teos *Sodanjälkeinen maailma 1920–1935*.

Aineistosta löytyy myös nimimerkki Antti Erään (toimittaja Leo Pesonen) teos *Valtiollinen tervahöyrymme. Ajankohtaista ajatusurheilua*. Valtosen teoksen kirjallisuusluettelon osana oleva ”Aikalais- ja muistelmakirjallisuus” osoittaa, miten runsasta tällainen kirjoittelu oli. Tuolloisella lukijalla oli niistä mahdollista saada tietoa, millaisia ajankohtaisia ongelmia maailmalla oli ja mitä Euroopassa ajateltiin.

Valtosen teoksessa nousee esille joukko merkittäviä kulttuurivaikuttajia, joiden toiminnan ja ajattelun päälinjat tulevat selkeästi esille. Näitä ovat eräiden tulenkantajien ohella esimerkiksi Harri Holma, Eino Kaila, V. A. Koskenniemi, Jarno Pennanen, Hagar Olsson, Hjalmar Procopé, Yrjö Ruutu, Erkki Räikkönen, Maila Talvio ja hänen puolisonsa, slavisti J. J. Mikkola sekä Johannes Öhquist. Muutamat näistä ovat kiinnostavia nimenomaan ideologisen kehityksensä kannalta. Paneurooppa-liikettä kannattanut Jarno Pennanen kääntyi vasemmistolaisuuteen, mutta samoin Paneurooppaa kannattanut Johannes Öhquist Kolmannen valtakunnan ihailijaksi. Maila Talvio ja J. J. Mikkola olivat 1900-luvun alussa olleet huomattavan kansainvälisiä, mutta 30- ja 40-luvuilla heidän toimintansa muuttui saksalaismieliseksi. Koskenniemen ja Talvion osalta lienee hyväksyttävä Valtosen yhteenvedo heidän ajattelustaan:

”Kummarkaan kohdalla fasismien liehittäminen ei mennyt niin pitkälle, että se olisi pyyhkinyt laajemman eurooppalaisen kulttuuriperinnön merkityksen heidän ajattelustaan ja korvannut sen vain uudella Italialla tai Saksalla. Fasismissa vetosi lähinnä bolševisminvastaisuus, Hitlerin Saksan osalta myös perinteinen saksalaismielisyys Suomessa sekä vuoden 1918 muistot. Koskenniemeä ja Talviota kuten niin monia aikakauden suomalaisia on pidettävä Saksan ystävinä ja ymmärtäjinä enemmän kuin Hitlerin liittolaisina. Kuinka pitkälle ystävyys ja ymmärrys itse kunkin kohdalla venyi, on päättämättömien arviointien varassa. Joka tapauksessa

pikemminkin kuin fasisteja he olivat suomalaiskansallisia nationalisteja kosmopoliittisine sävyineen.” (213)

Kaikkein erikoisin ideologinen kehitys oli Yrjö Ruudulla. Hän kuului jääkäriliikkeen alkuunpanijoihin ja osallistui sisällissodassa valkoisten puolella taisteluihin. Sitten hän innostui heimoaatteesta, minkä jälkeen hän ryhtyi hahmottelemaan jonkinlaista valtiososialismia mutta ajoi samalla suomalaisuusaatetta. Seuraavaa vaihetta edusti kansallissosialismi tai kansallinen sosialismi. Vähitellen hänen yhteytensä vasemmistoon tiivistyivät.

Valtosen esittelemien toimijoiden joukkoon kuuluu myös erikoislaatuisena persoonallisuutena Arne Selinheimo. Monenlaisilla aloilla toiminut ja epäsovinnaisia ratkaisuja elämässään tehnyt Selinheimo, joka välillä ansaitsi elatuksensa jopa pölynimurikauppiaina, ajoi erityisesti rauhanasiaa. Siihen hän käytti kaikki rahansa onnistuen solmimaan myös ulkomaisia yhteyksiä.

Yksittäisten toimijoiden ohella Valtonen muistuttaa aiheellisesti siitä, mikä varsin huomattava merkitys ylioppilailla noina aikoina oli. Yliopiston johdon ohella myös valtakunnan johdon oli reagoitava ylioppilaiden toimintaan.

Tämäntapaisten teosten ongelmana on aina aineiston valikointi, edustavuus ja kattavuus. Monet niistä toimijoista – henkilöistä tai järjestöistä – joita Valtonen esittelee, olivat hyvin julkisuudessa esillä. Mutta muodostaako heidän toimintansa koko kuvan 30-luvusta? Oliko Suomi sittenkään niin kansallismielinen 30-luvulla kuin yleisesti ajatellaan? Huomiota herättää etenkin se, että vaikka järjestöjen julkaisuista ja aikakauslehdistä puhutaan aiheellisesti omassa luvussaan, sanomalehdistö ei ole kovinkaan näkyvästi esillä Valtosen teoksessa 30-lukua käsiteltäessä. *Helsingin Sanomilla* oli esimerkiksi oma ulkomaankirjeenvaihtajansa ensin Kansainliitossa ja sitten Lontoossa, lehden myöhempi päätoimittaja Yrjö Niiniluoto. Hän raportoi erittäin utterasti Englannin tapahtumista ja politiikasta.

Sanomalehdillä oli myös lukuisia naisavustajia, jotka raportoivat eri maista. Esimerkiksi Liisi Karttunen raportoi jatkuvasti Italian tapahtumista. Ainakin sanomalehden lukijoilla oli mahdollisuus saada monipuolista kuvaa siitä, mitä maailmassa tapahtui. Myöskään sotienvälisen ajan runsasta matkakirjallisuutta ei ole huomioitu Koskenniemen teoksia lukuun ottamatta. Edes Olavi Paavolaisen laajoja matkoja ja matkakirjoja ei tarkemmin käsitellä, joskin ne ilmestyivät 30-luvun jälkipuoliskolla.

Lauri Viljanen mainitaan teoksessa useaan kertaan ja hänen teoksensa *Taisteleva humanismi* (1936) kerran alaviitteessä. Mistään ei kuitenkaan käy ilmi, miten laajamittaista, liberaalin humanismin sävyttävää kritiikkiä Viljanen harjoitti vuodesta toiseen *Helsingin Sanomissa*. Hänen kirjoittamansa arvostelut kattoivat niin kotimaisen kuin ulkomaisenkin kirjallisuuden. Myös Koskenniemi kirjoitti paljosta muustakin kuin hänelle erityisen läheisestä saksalaisesta ja ranskalaisesta kirjallisuudesta. Raoul af Hällströmin, jonka kriitikontoiminta monipuolisuudessaan hyvinkin vertautuu Olavi Paavolaiseen, osuus jää lähinnä mainintaan hurvittelusta tulenkantajien kanssa Pariisissa. Roland af Hällströmin toiminta elokuva-arvostelijana kyllä mainitaan, mutta ei hänen huomattavan monipuolista tietokirjaansa *Filmi – aikamme kuva* (1936).

Hitlerin *Mein Kampf*ia käsiteltäessä olisi syytä mainita Rafael Koskimiehen sitä koskeva laaja artikkeli ”Hitler ja hänen oppinsa” teoksessa *Kirjallisia näköaloja* (1936). Alun perin artikkeli oli ilmestynyt 1933 – siis jo paljon ennen teoksen suomentamista. Coudenrove-Kalergin *Paneuroopa*-teoksen suomennos (1930) mainitaan aiheellisesti samoin kuin teoksen suomentajan, turkulaisen latinan kielen lehtorin Weikko Pakarisen Paneurooppa-harrastus. Sen sijaan jää mainitsematta, että Coudenrove-Kalergilta suomennettiin myös teos *Stalin & Kumpp.*

Valtosen teoksessa ovat varsin laajalti esillä ajankohtaisiin ilmiöihin

kantaa ottaneet kirjailijat. Aikansa suosittu ulkomainen viihdekirjallisuus ja viihde yleensäkin jäävät kuitenkin 30-luvun osalta käsittelemättä. Voi myös valittaa sitä, että usein hyvinkin kansainväliset eri taiteiden, maalaustaiteen, musiikin ja arkkitehtuurin edustajat jäävät 30-luvun osalta mainitsematta. Esillä ei myöskään ole Suomessa vierailleita taiteilijoita ja tutkijoita. Itse asiassa 20-luku on teoksessa käsitelty varsin monipuolisesti, mutta 30-luku ainakin jossain määrin yksipuolisesti.

Valtonen on havainnollistanut ja värittänyt teostaan sattuvasti erällä pikanteilla yksityiskohdilla ja kuriositeeteilla. Teokseen sisältyy esimerkiksi mainio sitaatti Urho Kekkosen Erkki Räikköstä ivaavasta artikkelista, jossa todetaan muun muassa: ”Hän hyökkäsi kuin kuningas Jehu filistealaisten kimppuun, äänestyyti itsensä puheenjohtajaksi ja erotti entiset johtokunnan jäsenet, valituttaen

tilalle lakeijoitaan.” Kotimaan oloista vieraantuneen diplomaatti Harri Holman vierasvoittoinen puhetapa ja itseoppineen Kalevala-tutkijan J. E. Kaukomaan toivomus Euroopan yhdysvaltojen mahdollisimman pikaisesta toteutumisesta ovat myös Valtosen teoksen antia.

*Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä* on toteutettu varsin huolitellusti. Teoksen muutamia harvoja epätarkkuuksia on henkilöhakemistossa oleva Lauri Viljasen väärä kuolinvuosi 1994 (po. 1984). J. J. Sederholm ei ollut maantieteen professori, vaan geologi, Geologisen toimikunnan johtaja. Diplomaatti Yrjö-Koskisen etunimi ei ole Arne vaan Aarno. Nimimerkki A. N. on melkoisella varmuudella Berliinissä kirjeenvaihtajana toiminut Ada Norna. Valtosen käyttämästä varsin kattavasta tutkimuskirjallisuudesta jää kaipaamaan Clas Zilliacuksen artikkeleita ”Världsherraväldets lokala-

visor. *Ultra, Quosego* och andra handlingar från modernismens 1920-talet” (johdanto *Ultran* ja *Quosegon* faksimilelaitokseen, 2014), Juhani Paasivirran *Suomea* ja Eurooppaa käsittelevää teosta (sen englanninkielinen versio on kylläkin mukana) sekä Ohto Mannisen ja Raimo Salokankaan Eljas Erkon elämäkertaa. Kuvitus olisi voinut olla monipuolisempikin. Vastapainona ovat lukuisat sattuvasti valitut sitaatit aikalaisteksteistä.

Kaiken kaikkiaan Pekka Valtonen on antanut sängen monipuolisen ja värikkäänkin kuvan sotienvälisen ajan kilpailevista aatteista ja järjestöistä sekä ideologisesta hapuulusta. Kokonaiskuvan täydentämiseen tarvittaisiin kuitenkin vielä muitakin näkökulmia ja muuta lähdemateriaalia esimerkiksi tutkijoiden ja taiteilijoiden ulkomaisten kontaktien, kouluopetuksen ja sanomalehdistön osalta.